

TƏKLİYİN ANATOMİYASI

yaxud insan istəklərinin gizlinləri

Şəfəq Nasirin “Təklik” hekayəsini oxuyandan sonra gözümün qabağından keçən mənzərələr, tanıdığım adamlar, hətta az qala dialoqlara qədər təkrar-təkrar şahidi olduğum mübahisələr məndə belə bir qənaət yaratdı ki, yazıçı heç vaxt Amerika kəşf eləmir və hətta, hansısa bir Amerikanı kəşf etmək niyyətinə düşsə belə, o qədər inandırıcı görünməyəcək. Və elə bu səbəbdən də maraq dairəsini çox kiçildəcəkdir.

Demək, əsər nə qədər həyata yaxındırsa, bir o qədər də oxucu ruhuna doğmadır. Bəlkə bəri başdan bunu da demək yerinə düşər ki, Şəfəq Nasirin “Gecə yağışı” hekayələr toplusu o qədər sadə, o qədər aydın və həyata o qədər yaxındır ki, müəllifin özünü ifadəsi bütün gücü ilə özünü göstərə bilir. Bu hekayələrdəki təbiilik və sadəlik ümumi oxucu düşüncəsinə elə hesablanıb ki, uşaqdan-böyüyə - hər kəs - az-çox kitab oxuyan kəndli qadından tutmuş, uzun məmurluq yolu keçib ömrünün təqaüddəki zamanını dominoya və ya nərdə sərf etmədən, kitabla yoldaşlıq etmək istəyən hər kəsə ünsiyyət imkanı yaradır. Xüsusilə, “Təklik” hekayəsi insan ruhunun rahatsızlığına, çabalamasına, özünütapma cəhdlərinə ən yaxşı nümunə ola bilər. Əsərin aparıcı siması Saray arvad həyatının ən qaynar çağlarını keçirmiş, həyatdan kifayət qədər olan-olmazını almış, gəncliyində sevdiyi Salah kişidən də həzzini götürmüş bir qadındır. Hesabla gərək onun ruhu aram olsun. Və o qədər aram olsun ki, həyatın gəldi-gedəri heç onun tükünü də tərpətməsin. Amma vəziyyət dəyişir. Bu qadın yaşlaşdıqca deyingən obrazında görünür. Sanki bədənindən çıxıb harasa uçmaqda olan ruhunun arxasınca qaçır. Bir vaxt Hegel ruhun məkanını insan varlığında gördüyünü çox orijinal bir düsturla ifadə edib: “Təbiətdəki bütün formalardan ən alisi və həqiqisi insan biçimidir, çünki yalnız onda ruh öz bədənini və əyani ifadəsini tapa bilər” (Hegel, “Ruh fəlsəfəsi”, 2003, səh.426). Bəs Saray arvadın ruhu nəyin narahatlığını çəkir, nə üçün kifayət qədər görüb-götürmüş və hətta qeyd etdiyimiz kimi, övlad fərəhindən tutmuş, qadınlıq həzzinə qədər hamısını canından keçirmiş bu qadın bu qədər narahatdır?

Yazıçı hekayəyə “Təklik” adını verib. Təklik nədir, və onu biz necə qavrayırıq? Təklik ilkin anlamda yaxınlarından, doğmalarından, hətta tanıdığı, tanımadığı insanlardan qismən, ya tamamilə təcrid olunmuş insanın həyat tərzinə şamil olunur.

Saray arvad təkdirmi? Kənddə yaşayır, şübhəsiz bu kənddə qohum-əqrəbalar da çoxdur. Əri Salah kişi yanındadır. Hətta böyük qızının qızı, yəni nəvəsi də onunla birgədir. Belə olan halda o nə üçün təklik rahatsızlığı içində yaşamalıdır? Çünki kənddə kifayət qədər dolanışıqlı olan bu qadın yuvasından uçurduğu övladlarının arzusundadır. Onları görmək, onlarla ünsiyyətdə olmaq, bir növ onlarla başını elə qatmaq istəyər ki, daha onun başqa nədənsə nigarəçiliyinə yer qalmasın. Hələlik yazıçı öz oxucusunu bir növ azdırır. Saray arvadın ruhi narahatlığının kökünü aramağa meydan vermir. Sadəcə, diqqəti onun həyat tərzinə yönəldir. Axı bu qadın işli-güclü adam kimi bütün gün ərzində çalışmaq missiyasını kimsədən tapşırıq almadan icra edir. Sanki Tanrı onu elə bu gündəlik iş-güc üçün yaradıb: “Obaşdan yerindən qalxan Saray arvad mal-qaranı örüşə ötürüb, toyuq-cücəni yemləmiş, iki ayaq da kəhrizdən su gətirəndən sonra samovara od salmışdı. Qapı-bacanı da sulayıb-süpürdü. Öz işinə qiymət verirmiş kimi bir kənara çəkilib, diqqətlə ətrafı gözdən keçirdi. Sonra da ortası büzməli uzun donunun ətəyini bürmələyib, tut ağacının kölgəsində saldıqı palazın üstündə yerini rahatladı”. Saray arvadın bu işcanlılığı, səliqə-səhmanı, gündəlik həyat tərzinin görünən tərəfləri o qədər ustalıqla təsvir olunur ki, oxucu onun timsalında daha həyatdan bir umacağı olmayan birisini görür. Ancaq onun tarıma çəkilmiş əsəbləri, hətta süfrə açdığı həyətin kölgəliyində qoyulmuş çarpayıda yatmış ərinin xorultusu da onu yerindən oynadır, əsəblərini qıcıqlandırır. Eşitdiyi xorultuya cavab olaraq ərinə qarğış eləyir. Onu işsizlikdə, gücsüzlükdə qınayır.

Əslində, Salah kişi də arvadının dediyi kimi işsiz, gücsüz adam deyil. Böyük həyətin sahibidir, yaxşı təsərrüfatı, bağı-bağatı var. Mal-qara üçün yem tədarük edə bilir, ot yığır, qışa hazırlıq görür... Vaxtlı-vaxtında ağaclara qulluq göstərir. Bəs onda Saray arvadı bu dərəcədə yerindən eləyən nədir? Nə üçün ərinə yeyib-içməkdə, yatmaqda günahlandırır, duranda da “telini sıgallayıb kənd içində çıxmaqda” qınayır?

(Davamı 13-cü səhifədə)

(Əvvəli 2-ci səhifədə)

Müəllif yenə də məsələnin dərinliyinə varmır. Beləliklə, oxucu Saray arvadın “sancısının” səbəbini görmür, bəlkə də, bunu bir qadın deyingənliyi hesab edir. Hətta onun başını güllü yaylıqla çəkməsinin səbəbini belə özünəməxsus bir türkçəyə kimi anlayır. Guya ki, başını çəkməklə öz xəstəliyinə bir əlac bulmuş olacaq. Müəllif oxucunu hadisələrin qaynayan qazanına tərəf çəkir. Doğrudur, hələ oxucuya məlum deyil ki, qazanın içində nə qaynayır? Hər halda oxucu görür ki, qazan buğlanır və qaynamanın da paqıltısı lap elə kənardan eşidilir. Bəlkə də, Saray arvadı dindildədən ərinin onun gərilməmiş əsəblərinə seyirçi olmasıdır. Hər halda oxucu belə düşünə bilər...

Burada təəssüf edəcəyimiz bir məqam var. Məsələn, mənim üçün maraqlıdır ki, Saray arvadın yaşadığı gərginliyi indiyədək ədəbi tənqid necə izah edə bilib. Axı üzəndən görünən, adidən-adi həyat təzi, övladlarını böyüdüb hərəsini bir məkana göndərmiş olan bir ananın özünə sığmamasının səbəbini, əgər belə demək mümkünsə, bir savadlı oxucu necə qavrayıb? Əgər Belinskisayağı desək, ilk baxışdan “Təklilik” oxucu menyusuna aid olan bir əsərdir. Sanki mətbəxdən gündəlik gələn yeməyi yeyirsən, adi yeməyi... Onu da deyək ki, Belinski bu sayaq düşüncələrində Qoqola istinad

-Nədi, noolub, ay arvad, qoysana bir hovur gözümün acısın alım. Nə səs-küydü bu?

Bayaqdan acığını tökməyə bir adam axtaran Sarayın oduna elə bil od caladılar.

-Səksəndin, bilməmişdim, a kişi, bağışlaginə, yat, bərk yat!

Kişi arvadının səsindeki kinayəni duyub başını çevirdi, onun belinin, alının sarğısına baxdı.

-Yayın bu cırhacırında baş-gözünü niyə bürümüsən, aaz?

-Can bəsdiiyirəm, günnən qoruyuram ki, qaralmayam.

-Arvad, sən qızıllı nənəyin goru, de görüm, gənə noolub?

-Nolacaxdı, elə özəcə dərdimi çəkirəm. Başım sumək təkin ağarır. Təpəmin ortasında elə bil ocax yanır. Belim də ki, deyir, bu saatca qopub düşəcəm. Sənin nə vecinə. Dədəm yaşındasan, amma görüm bunların biri səndə var?!” Beləcə, yazıcı psixoloji gərginliyi yarıdan məqamın özünə yaxınlaşır və oxucuya elə gəlir ki, indicə qaynayan qazanın qapağı od-alovun təsirindən kənara düşəcək. Qazanda nəyin qaynadığı açıq-aşkar görünəcək.

Amma yazıcı ustalıqla bu məqamdan da yayınır. Oxucunu tamam başqa hava üzərindən kökləməyə çalışır və bunun üçün sağsağan obrazından vasitə kimi istifadə etməyə çalışır. El arasında belə bir mifik inanc var ki, sağsağan gəlib kimin qapısında qarıldasa onun qulağı

Şəfəq Nasir hekayəçidir. Özü də hekayəçiliyində sənətkar kimi nə qədər ustadırsa, hadisələri təsvir baxımından da çox təmkinlidir. O, qətiyyənliliklə hadisələri qabaqlamağa çalışmır, mətləbi vaxtından əvvəl bitirmək də istəmir. Beləliklə, yenə çarə Saray arvadı yaşadığı gərginlikdən xilas edəcək çıxış yolu maqma kimi püskürməyə hazır olan enerjini övlad qayğılarına yönəltməklə onu oxucu diqqətindən yayındırır. Oxucu müəyyən müddətə olsa da, Saray arvadın daxilindəki maqmanı yaddan çıxarır. Şəhərə köçmüş oğulun övladsızlıq qayğısı hər şeyi üstələyir. Bu, bir həyatı dərk məqamıdır. Çünki, dünya zövqləri və həzzləri nə qədər çox olursa-olsun ötürür. Əbədi olan varisliyin təminatıdır. Ata da, ana da oğulları Səməddən varislik təminatı istəyir və bunu gözləyirlər. Və elə bu məqamdaca yazıçı ustalıqla qonşu Əsədin obrazını əsərə daxil edir. Əsəd yardımçı obraz olsa da nisbətən hadisələri sona yaxınlaşdırır və bu sonluğa sürətləndirir. Sağsağanın xəbəri çin çıxır: “Əsəd kişi tələsmədən ayaqqabısını çıxarıb evə keçdi. Stolun baş tərəfindəki stulda yerini rahatladı. Saray tezəcə çay süzüb gətirdi.

-Hə, Salah, gədələrin yanına getmişdim, Bakıya. Elə poyezdən təzəcə düşmüşəm. Sabah da gələ bilərdim, amma dedim xəbəri isti-isti çatdırırlar.

Sarayın ürəyi yerindən qopdu. Salahın canına üşütmə gəldi. Əsəd kişi hər

-Huş qalmıyıf ha, lap yadımnan çıxmışdı. Uşağa sənin adını qoyublar, ay Salah.

Salah kişi eşitdiyinə inanmadı.

-Nə danışırısan, əə?

-Gədələr heylə dedi. Dedilər, uşağa babasının adını qoyublar”. Müəllif burada xeyir xəbəri bircə cümləylə də verə bilirdi. Amma canlı dialoqlarla o, mətinin bətnində həyatın bir parçasını yerləşdirə bilir. Hətta burada qədimdən gəlmə müstəluq adətini də yetərinəcə verə bilir. Və bizim üçün burada bir məsələ də aydın olur. Ailənin ən böyük intizarına, varislik təminatına tale qisməti kimi zəmanət var. Yəni oğul nəvəsi dünyaya gəlib. Və bu xəbər ata-ana üçün gözlənilməz olub. Hətta gəlinlərini neçə ay əvvəl görmüş olsalar da “yüklü” olduğunu belə bilməyiblər. Şad xəbərin gətirdiyi işıq evi nura bələyib. Və bir anlığa bizə elə gəlir ki, bu ailənin daha başqa heç nəyə ehtiyacı yoxdur. Amma Salah kişinin düşünlənmiş qaşlarının arasından intizarı açıq-aşkar duyulur. O istəyir ki, oğlunun oğluna, yəni nəvəsinə özünün adı qoyulsun: Salah adı. Və Əsədin xəbərindən aydın olur ki, onun bu arzusu da yerinə yetib. İndi nə qalır?

Hazırlıq görülür. Hər cür pay-sovqat yığılır. Sabah Saray arvad nəvəsinə görməyə gedəcək. Bütün günü nənə nəvəzişi ilə nəvəyə nə lazımdırsa tədarük olunur. Və biz belə bir qənaətlə razılaşmalıyıq ki, daha bu nəvəyə heç nə la-

TƏKLİYİN ANATOMİYASI

yaxud insan istəklərinin gizlinləri

edir, Qoqol isə Puşkinin əsərlərindən danışdı. Daha burada nəyinə izinə düşmək istəyinə, nəyisə axtarmağa lüzum qalır mı? Ola bilsin, müəllif düşüncəsinin alt qatından gələn səsi kimsə duyub, ancaq bunu nə dərəcədə aşkarlaya bilib, ya bilməyib -bunu demək çətindir.

Bu hekayənin yazılmasından bir qərindən də çox vaxt keçib. Zaman dəyişib, hadisələrin sürətinə uyğun olaraq yazıçıların həyata münasibəti də kifayət qədər fərqlidir. Zamanın həyəcanlı ritmi yaradıcılığa da təsir edib. Sanki indi ağır, ləngərli Süleyman Rəhimovsayağı hədsiz dərəcədə əhatəli, ağır, ləngərli dilə ehtiyac qalmayıb. Yazıçı təxəyyülü bir növ essevari düşüncə üzərində köklənməyə doğru gedir. Şəfəq Nasirin “Gecə yağışı” hekayələr toplusundan sonrakı zaman da onun özünüifadə tərzini kifayət qədər dəyişib. Yaşadığımız son qərinə öz təbiətini onun da yaradıcılığına ötürüb. “Gecə yağışı” hekayələr toplusundan sonra biz, zamanın tələbinə uyğun pafosu və ritorikanı Şəfəq Nasirin əsərlərində də görürük. Amma hələ ki, biz qərinənin o tayındayıq. Hələ zaman dəyişməyib. Yazıçı da öz məramını kifayət qədər dumanlara bürüməklə, ustalıqla, insan hissələrinə öz borcunu ideologiya silahına sahib olan tənqidçinin nəzər-diqqətindən ötürməklə verməyə çalışır. Burada əsərin özünə qayıtsaq yaxşıdır: “Yetmiş haqlasa da Salah kişinin gicgahlarına indi-indi dən düşürdü. Qaməti düz, özü gümrə, lap cavanlar kimi gümrə idi. Arvad bunları başında dolandırır-dolandırır qalxıb samovarı süfrəyə yaxın gətirdi. Dəm çaynıqni götürmək istəyəndə dәмkəş əyildi, çaynıq samovara dəyib aşdı. Salah kişi səksənib yuxudan ayıldı.

xeyir xəbər eşidəcək. Axır ki, sağsağan Salah kişinin də qapısına gəlir. Salah kişi arvadına həmin sağsağanı göstərərək onun diqqət və düşüncəsini həmin əsəb məkanından dəyişmək istəyir. Və beləliklə, retro spektiv yanaşma ilə bu ailənin yaranma tarixçəsi yaşanmış hadisələrin fonunda üzə çıxır. Məlum olur ki, Salah 10-15 yaş Saraydan böyükdür. Ancaq yaş fərqi onların arasında yaranmış ünsiyyətin sevgiyə çevrilməsinə mane ola bilmir. Saray bulağa gedəndə, bulaqdan qayıdanda, müxtəlif məqamlarda yol üstə görünür. Və Salah onu yanlayıb hissələrini, duyğularını açıqlayır. Başqa sözlə, könlünü ovlayır, onların arasındakı münasibət qarşısızalmaz istəyə çevrilir. Çox güman ki, aradakı yaş fərqi görə Salah sevgilisi Sarayı elçili, nişanlı, toylu ala bilməyəcəyindən ehtiyatlanır və onu çalib aparır. Suda qalmış səhəngi isə sahibinin qapısına gətiriləndə artıq gec idi.

Salahla Saray hekayətinin macəralı sonluğu burda bitir. Şirin, hörmətli, izətlə bir ailənin əsası qoyulur, bir-birinin arxasınca uşaqlar dünyaya gəlir. Dörd qızdan sonra onlar bir oğlan da tapırlar. Beləliklə, baş qarşır uşaqları böyütməyə. Ailə zövqü, övlada məhəbbət hissi sanki dünya həzzlərini arxa plana keçirir. Ta o günə kimi ki, Saray arvadın bir qadın kimi, bir insan kimi daxili aləmində yığılıb qalmış gizlinlər onu yerindən eləyir. Vaxt-bivaxt başını çəkməyi, belinin “qırılmağı”... bir sözlə, can ağrıları, əslində, cismani ağrılar deyil. Bu ağrılar onun ruhi rahatsızlığından, mənəvi gərginliyindən ortaya çıxır. Hətta bütün günü çalışıb işləsə də, bağ bağatın meyvəsini uşaqlar üçün qış azuqəsi kimi tədarük etsə də, yenə ovunmur. Və əslində, o, əri ilə özü arasındakı zahirən qeyri-prinsipial, əslində, kifayət qədər prinsipial olan uyğunsuzluğun yaratdığı gərginliyin ağrısını çəkir...

ikisinin halındakı dəyişikliyi o saatca anladı. Gördü ki, ər-arvad “xəbər” sözünü eşidəndə, özlərini yamanca itirdilər.

-Əşi, sizə nooldu. Mən şad xəbər gətirmişəm ey, şad xəbər. Belə Səmədin oğlu olub, gözünüz aydın.

Ər-arvad bir-birinə baxdılar. Saray bilmədi heç bu xəbərə necə inansın. “Gəlinin qoynu dolu olduğundan heç xəbərim olmuyub”

-Səni şad xəbər olasan, ay Əsəd. Hannan-hana arvad da özünə gəldi.

-Gədələrinə görə, ay Əsəd qardaş, - dedi və içəri otağa keçdi. Əlini salıb yükün altından açar çıxartdı. Küncdəki yaxtana yaxınlaşıb kilidi açdı. Qapağını qaldıraraq əliylə içərisini qurdaladı. Nəhayət, axtardığını tapdı.

Üst-üstə qoyulmuş iki köynəyi gətirib, Əsəd kişinin qarşısına qoydu.

-Muştuluğunun əvəzidi, ay Əsəd qardaş. Özəcə əlimlə toxumuşam bu köynəkləri. Gədələrin geyər. Səni xoş xəbər olasan.

-Payın artıq olsun, ay Saray bacı. Hə, onu deyirdim axı, Səməd binəva budu neçə gündü sizə xəbər eləmək istəyirmiş, telefonunuz işləməyib. Axır, gədələr deyib ki, dədəm burdadı, sabah gedir, o çatdırar.

Salah kişinin gözləri yol çəkdi. Düşündü ki, görəndə, uşağın adını nə qoyublar. “Kaş mənim adımlı qoyaydılar. Mənim ha... indiki cavanlara ad qəhətdi bəyəm. Yox, qoymazlar, dəbdə olan adlara nə gəlib ki...”

-Hə, mən gedim. Bizim arvad da nayran qalar. Dedim, indicə qayıdıram.

Bunu deyib, köynəkləri də qoltuğuna vurdu. Ər-arvad onun ardınca çölə çıxdılar. Kişi ayaqqabılarını geyindi.

-Di sağ olun, gecəniz xeyrə qalsın.

-Xeyrə qarşı, qardaş, xoş gəldin.

Əsəd kişi bir-iki addım atmamış geri döndü.

zım deyil. Sabahkı günün ovqatı ilə yaşamaq xoşbəxtlik görüntüləridir.

Axı söhbət ruhun təşvişindən gedirdi. Bütün dünyəvi zövqlərin, sevgilərin mahiyyəti ruhu ovsunlamaq, onu ram etmək, öz biçimində olan bədənin içində qoruyub-saxlamaqdır. Gecə keçir, qarşıda ayrılıq məqamı var. Çox, ya da az - dərli yoxdur, hər iki can narahatdır, nigarandır. Kişi hövsələsinə gecə keçəndən sonra da olsa belə, axır ki, boğa bilmir. Arvadını dincəlməyə, başqa sözlə, yatağa dəvət edir. Və elə buradaca “açılır sandıq, tökülür pambıq”. Sanki Saray arvadın özünün də qəlbində bir aram var və yenidən tapacağı dünyanın istinadını elə öz ərinin yanında görür: “Kişi cod barmaqlarıyla onun gözlərini, qaşlarını sıgalladı. Barmaqlar sürüşüb arvadın çənəsinə düşdü. Sonra onun işləməkdən cədar-cadar olmuş əllərini ovuclarına aldı. Sıgalladı, tumarladı...

Saray bu nəvəzişdən sanki halsızlaşdı. Ürəyi uçundu, xoşhallandı. Elə bil indicə başa düşdü ki, ehtiyacı varmış bu nəvəzişə.

O da barmaqlarını kişinin saçlarının arasına gəzdirdi. Cavanlıqda Salahın bundan yamanca xoşu gələrdi. Çoxdan unudulmuş bir təması yenidən saçlarında duyan kişinin də sinəsi enib-qalxırdı. Dodaqları qupquru oldu.

-Məni lap yaddan çıxartmışsan, dədəm yaşında olanda noolar.

Beləcə deyəndə, səsi xırıldadı kişinin, sonra da saçlarını tumarlayan o barmaqları tapıb gözlərinə, dodaqlarına sürtdü...” Beləliklə, ruhun açlığı, dəlisov narahatlığı, çırpınmaları açılan təkliyin anatomiyası ilə üzə çıxır. Və sanki Z.Freydsayağı desək, “seksual uyğunsuzluq problemi elə buradaca həll olunur”. Ruh o bədənin biçimindədir ki, öz təminatını ondan ala bilir.

Əli Rza XƏLƏFLİ
28.07.2020